

„Pohulianka“: vakarinio Vilniaus priemiesčio pavadinimo kilmė ir ribų kaita 1790–1940 metais*

Aelita Ambrulevičiūtė

Humanitarinių mokslų daktarė
Nepriklausoma tyrėja
El. paštas: aelita@fan.lt

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama vakarinio Vilniaus priemiesčio pavadinimo „Pohulianka“ kilmės problematika, nustatoma šio pavadinimo vartojimo chronologija nuo pirmųjų paminėjimų miesto planuose iki jo išnykimo miesto topografijoje dėl urbanonimų lietuvinimo 1939–1940 m. ir „sovietizavimo“ 1940–1941 metais. Remiantis atsiminimais, turistiniais vadovais ir įvairiais laikotarpio dokumentais bei miesto planais, analizuojama priemiesčio ribų dinamika urbanonimo pavadinimo kaitos kontekste 1790–1940 metais. Straipsnis praplečia Vilniaus priemiesčių raidos tyrimų chronologiją iki XVIII a. pabaigos. Šiuo straipsniu prisidedama prie Vilniaus priemiesčių struktūros modernėjimo tyrimų ilgalaikėje perspektyvoje.

Reikšminiai žodžiai: Pohulianka, Pohulanka, Hulanka, J. Basanavičiaus gatvė, smuklė, urbanonimai, gatvėvardžiai, Vilniaus priemiesčiai, Vilniaus miesto istorija.

“Pohulianka”: The Origin of the Name of the Western Suburb of Vilnius and the Change of Boundaries in 1790–1940

Summary. The article examines the origin of the name “Pohulianka”, the western suburb of Vilnius, and establishes the chronology of the usage of this name from the first mentions in city plans to its disappearance from the topography of the city due to the Lithuanianization of urbanonyms in 1939–1940. Based on cartographic and written sources, the dynamics of the suburb boundaries are analyzed in the context of the changing urban name in 1790–1940.

Keywords: Pohulianka, Pohulanka, Hulanka, J. Basanavičius Street, tavern, urbanonyms, hodonoms, Vilnius suburbs, Vilnius city history.

* Straipsnis parengtas 2023 metų Vilniaus miesto savivaldybės biudžeto lėšų skyrimo Vilniaus miesto istorijos tyrėjų stipendijai gauti (tema „Vilniaus miesto dalys (rajonai) – istorinis ir / ar antropologinis ir / ar sociologinis tyrimas“) programos pagrindu.

Received: 02/12/2023. **Accepted:** 17/04/2024

Copyright © 2024 Aelita Ambrulevičiūtė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Šis straipsnis – pirmas žingsnis į vakarinio Vilniaus priemiesčio, vadinto Pohulianka, tyrimus. Pohulianka – tai didelė erdvė prie miesto vakarinės dalies, kurią, kaip teigia XX a. pradžios kelionių po Vilnių vadovai, 1440 m. Kazimieras Jogailaitis, inauguruotas („pakeltas“) Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, dovanėjo miestui¹. Ilgainiui šią erdvę pradėta vadinti „Pohulianka“ – neva dėl populiaros smuklės „Hulianka“ arba „Pohulianka“. Miesto planuose ji vaizduojama netoli Vingio (planuose – *Sakritte, Zakret, Закреп, Sakrent, Zakrett*)². Smuklė „Pohulianka“ prie miesto ribos minima 1786 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto Poniatovskio rūmų šambeliono žmonos Liudvikos Byševskajos kelionės į Vilnių dienoraštyje³. Apie ją užsiminta ir Rusijos kariuomenės artilerijos kuopų kapitono Sergejaus Tučkovo, kurio vadovaujami artilerijos daliniai apšaudė Vilnių, malšindami 1794 m. sukilimą, užrašuose⁴. „Pohulianka“, kaip istorinis objektas, pateko ir į archeologo, etnografo, publicisto, leidėjo Adomo Honorio Kirkoro 1859 m. išleistą antrąją pataisytą ir išplėstą „Pasivaikščiojimų po Vilnių ir jo apylinkes“ laidą⁵.

Iš esmės, remiantis šiais atsiminimais ir kelių dabartinių autorių, pirmiausia Vlado Drėmos, Mortos Baužienės, Antano Rimvydo Čaplinsko, Liberto Klimkos ir Dariaus Pocevičiaus, darbais⁶, per pastarąjį dešimtmetį interneto erdvėje (daugiausia kelionių agentūrų ir populiariose naujienų svetainėse⁷) buvo atgaivinta priemiesčio, sykiu ir smuklės, atmintis, iškeltas „Pohuliankos“ urbanonimo kilmės klausimas.

¹ A. A. Виноградов, 1904, c. 11. Taip pat žr. W. Zahorski, 1910, s. 86. Privilegijos originalą žr. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio savivaldos privilegija Vilniaus miestui, LMAVB, F1-17, <<http://sena.mab.lt/pergamentai/Kolekcija/Pergamentasa477.html?txtSign=F1-17>>, [2023 10 05].

² Žr. I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, p. 40–41, 44–45, 52–53, 54–55, 56–57, 60–61, 64–65, 174–175. Taip pat žr. 1799 Mappa części Gruntów zwanych Józefatowa Dolina części Zakretu, i ogrodu Seminaryjskiego..., in: VUB, f. F23-154, ir kitus.

³ Žr. L. Byševska, 2008, p. 88–89, 143–144.

⁴ Записки Сергея Алексеевича Тучкова, 1908, p. 109.

⁵ Pirmojoje (1856) laidoje smuklė „Pohulianka“ neminama. A. H. Kirkoras rašo: „Toliau eidami didesniaja, medžiais apšodinta Pohuliankos gatve užkardos link, matome kelis dailius medinius ir mūrinius namus su sodais. Gražiausias iš jų Trefurto, vėliau Sumino, namas. Už šio namo ir sodo eina plati gatvė, kuri susisiečia su mažesniaja Pohuliankos gatve, vedančia tiesiai į liuteronų kapines. Prie jos pirmo kampo stovi aptvertas mūrinis paminklas – ant kvadratinio postamento pakylėta Šv. Jackaus, apsivilkusio dominikonų abitu, statula.“ Antrojoje laidoje A. H. Kirkoras patikslina: „Čia kadaise stovėjo Pohulianka vadinamas namas su sodu, kuriame buvo smuklė.“ Palyginimui žr.: [A. H. Kirkor], 1856, s. 136; [A. H. Kirkor], 1859, s. 180. Vertimas į lietuvių kalbą: A. H. Kirkor [1859], 1991, p. 137.

⁶ Žr. V. Drėma, 1991; M. Baužienė, 2012; A. R. Čaplinskas, 2010; L. Klimka, 2016; D. Pocevičius, 2016.

⁷ Praėjus beveik dviem dešimtmečiams po V. Drėmos „Dingusio Vilniaus“ leidimo, 2009 m. M. K. Čiurlionio kultūros ir paveldo fondas inicijavo Vilniaus „Baltųjų stulpų“ atkūrimą. Ta proga 2009 m. „Mokslo Lietuvoje“ buvo publikuotas Gedimino Zemlicko straipsnis „Baltieji stulpai: Vilniaus istorinės atminties ženklas“. Į šį apžvalginį straipsnį pateko ir smuklė „Hulanka“. Leidinyje publikuota fragmentiška informacija tapo pamatine kitiems autoriams publikuojant „Hulankos“ istoriją. Pirmiausia žr. G. Zemlickas, „Baltieji stulpai: Vilniaus istorinės atminties ženklas“, in: *Mokslo Lietuva*, 2009 m. kovo 15 d., Nr. 5 (405), p. 2–3, 12–13. Prieiga per internetą: <http://mokslolietuva.lt/numeriu-archyvas/2009/Mokslo_Lietuva_2009_05.pdf>, [2023 10 01]. Palyginimui žr. straipsnį, paskelbtą „Vilnius Go“ tinklalapyje 2018 m. gruodžio 5 d. „Pohuliankos restoranas“. Prieiga per internetą: <<https://www.vilniusgo.lt/2018/12/05/pohuliankos-restoran/>>, [2023 10 01]. Taip pat žr. A. Pavelko straipsnį „Vilnius archyvuose: populiariausios linksmybių vietos – smuklės“, paskelbtą tinklalapyje „Neakivaizdinis Vilnius“. Prieiga per internetą: <<https://neakivaizdinisvilnius.lt/straipsniai/vilnius-archyvuose-populiariausios-linksmybiu-vietos-smukles/>>, [2023 10 01].

Moksliniuose darbuose priemiestis Pohulianka daugiausia tirtas bendrame Vilniaus miesto ir jo priemiesčių plėtros kontekste⁸, nagrinėta Vilniaus pastatų architektūros istorija⁹, kuri susisieja su būsto užsakovų ekonomine ir socialine padėtimi, miesto biudžetu ir administracijos aplinkotvarkos siekiais¹⁰. Pohulianka, kaip vienas modernesnių Vilniaus priemiesčių, patenka ir į gyventojų socialinės diferenciacijos, būsto kokybės ir rezidencinių zonų pasiskirstymo bei kitas aktualias miesto plėtros temas¹¹. Pažymėtina, kad Pohulianka buvo vienas vėliausiai urbanizuotų Vilniaus priemiesčių. Gatvių tinklas priemiestyje plėtas XIX a. pabaigoje, o dauguma namų statyta 1895–1913 metais. Todėl Pohuliankos, kaip ir daugelio kitų Vilniaus priemiesčių, chronologija paprastai pradedama XIX a. antrąja puse ir tęsiama šių dienų link. Kitaip tariant, apima laikotarpį, kai augantis miestas plėtėsi į priemiesčius, užimdamas jų teritorijas¹².

Vilniaus priemiesčių raida iki XIX a. antrosios pusės mažai tyrinėta, dar mažiau tyrinėtos priemiesčių ribos ir jų kaita, gatvių tinklo plėtra. O juk tokie klausimai yra pamatiniai ilgalaikėje perspektyvoje nagrinėjant priemiesčių struktūros modernėjimą. Todėl prieš pradėdant Pohuliankos priemiesčio urbanizavimo ir gatvių tinklo plėtros tyrimus, buvo pravartu pirmiausia nustatyti jo ribas. Tai paskatino ištirti Pohuliankos urbanonimo kilmę ir priemiesčio ribų dinamiką 1790–1940 metais.

Šiam tikslui pasiekti buvo remtasi Lietuvos valstybės istorijos archyvo dokumentais, saugomais Vilniaus miesto magistrato (f. 458) ir Vilniaus miesto dūmos (f. 937) fonduose. Čia saugomi inventorių ir nekilnojamojo turto savininkų sąrašai drauge su atsiminimais ir miesto planais leido nustatyti smuklės „Hulianka“ veikimo laiką, sykiu ir paties priemiesčio „Pohulianka“ pavadinimo paplitimą.

Kita šaltinių grupė – Vilniaus miesto planai, kurių suskaitmenintos kolekcijos viešai prieinamos Lietuvos centrinio valstybės ir Vilniaus regioninio valstybės archyvų, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių, Vilniaus universiteto ir Lenkijos Nacionalinės bibliotekų skaitmeninėse skaityklose. Kitas ypatingos svarbos šaltinis yra Ingridos Tamošiūnienės, Birutės Rūtos Vitkauskienės, Aušrinės Žilevičiūtės kolektyvinis darbas „Vilniaus miesto planai“, pelnytai vadinamas „istorinės kartografijos šaltiniu“. Autorės surinko ir publikavo 153 XV–XX a. pradžios Vilniaus planus, pateikė kartometrinius duomenis, pristatė planų sudarymo tikslus ir aplinkybes¹³. Šie šaltiniai yra svarbūs tyrinėjant ne tik miesto vystymąsi, planavimo, zonavimo ir kitus raidos ypatumus, prie miesto prijungiamų erdvių raidą ir teritorijos augimą. Planuose puikiai atsispindi esminiai miesto plėtros pjūviai. Be to, mies-

⁸ D. Dijokienė, p. 78–86.

⁹ R. Butvilaitė, 2020, p. 180–211; Optimizmo architektūra, 2018; N. Lukšionytė-Tolvaišienė, 2000 ir kt.

¹⁰ Pavyzdžiui, žr. A. Ambrulevičiūtė, M. Drėmaitė, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2022; T. Šarūnas, 2021; A. Ambrulevičiūtė, T. Voronič, D. Žiemelis, 2019; R. Lakačauskaitė-Kaminskienė, 2018; R. Lakačauskaitė-Kaminskienė, 2011, p. 291–307; N. Lukšionytė-Tolvaišienė, 2000.

¹¹ Minėtini šie straipsniai: A. Ambrulevičiūtė, 2015, p. 239–259; J. Paškauskas, 2018, p. 169–195; Ю. Пашкаускас, 2015, с. 343–362.

¹² Nuo XIX a. pabaigos stiprėjo priemiesčių ir miesto ekonominiai ir socialiniai ryšiai, keitėsi miesto valdymo konjunkтура ir miesto administracija pamažu integravo priemiesčius į miestą. Plačiau apie tai žr. A. Ambrulevičiūtė, M. Drėmaitė, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2022, p. 22–42; A. Ambrulevičiūtė, T. Voronič, D. Žiemelis, 2019, p. 145–151; V. Stravinskienė, 2015, p. 127–150.

¹³ Žr. I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016.

to planai visada svarbūs gatvėvardžių ir kitų urbanonimų kaitos tyrimams. Todėl pasirinkti Vilniaus planai buvo ypač naudingi nustatant gatvėvardžių ir urbanonimų pavadinimų kaitą per pusantro šimto metų. Tačiau nebuvo rasta nė vieno plano, kuriame būtų nubrėžtos priemiesčių ribos. Todėl Pohuliankos riboms nustatyti, drauge su planais, pasitelkti atsiminimai, „Vadovai po Vilnių“, skelbimai, įvairūs pranešimai, raštai ir kiti dokumentai, leidę patikslinti priemiesčio ribas ir jų kaitą.

„Hulanka“–„Pohulanka“–„Pogulianka“: pavadinimo transformacijos kartografiniuose ir rašytiniuose šaltiniuose

„Pylimo gatve, taip vadinama todėl, kad kitados ji buvusi už miesto pylimo, eikime į vieną iš labiausiai lankomų priemiesčių – Pohulianką“¹⁴, – tokiais žodžiais Vilniaus miesto vadove Adomas Honoris Kirkoras (*Adam Honory Kirkor*) pradeda IX pasivaikščiojimą po Vilnių. Tokio pavadinimo miesto planuose iki XVIII a. paskutinio dešimtmečio nebuvo, nerasime jo ir Vilniaus planuose po 1940 metų. 1790–1794 m. miesto planuose, kaip ir XVIII a. pabaigos atsiminimuose, inventorių ir nekilnojamojo turto savininkų sąrašuose, randame smuklę „Hulanką“, arba „Pohulanką“. O dabartinėmis žiniomis, priemiestį vadinti „Pohulanka“ pradama apie 1797 metus.

Ko gero, ankstyviausias (šio tyrimo metu žinomas) „Hulankos“ paminėjimas yra Liudvikos Byševskajos kelionių dienoraštyje. 1786 m. įrašas liudija: „<...> su Garbiaisiais ponais <...> nuvažiavome į Pohulianką gerti kavos. Užėiga medinė, padoriai įrengta, kavos už devynis auksinus davė tiek, kad Varšuvoje tektų pakloti dvidešimt septynis.“¹⁵

Tarp svarbiausių situacinių objektų smuklė „Hulanka“ pažymėta Prūsijos kurlfiursto Frydricho Vilhelmo II kariuomenės pėstininkų bataliono vyresniojo leitenanto L. F. I. von Orlichio 1790 m. sudarytame Vilniaus plane¹⁶, o Lauryno Gucevičiaus apie 1790–1793 m. sudarytame plane ji žymima „W“ raide su paaiškinimu eksplikacijoje: „Kafehauz Hulanka na trakcie Warszawskiem“ (kavinė Hulanka prie Varšuvos plento)¹⁷. Smuklę „Pogulianką“ (rus. *Погулянка*) įamžino 1793 ir 1794 m. miesto planai, sudaryti Rusijos imperijos kartografo kapitono Fiodoro Chomentovskio¹⁸. Jis ir kiti kariniai kartografai, atvykę į Vilnių 1792 m. birželį kartu su Rusijos kariuomenės daliniais, turėjo sudaryti užimto miesto topografinius planus, užfiksuoti žemės paviršiaus formas (reljefą), pastatų tankį ir intensyvumą, kelius, upes ir kitus kariuomenei apgyvendinti ir dislokuoti svarbius miesto infrastruktūros objektus¹⁹. Smuklę, kaip realų objektą,

¹⁴ Žr. A. H. Kirkoras, 1991, p. 135.

¹⁵ Žr. L. Byševska, 2008, p. 88–89, 143–144.

¹⁶ Žr. 1790 Situacinis Vilniaus ir apylinkių planas, mastelis: pusėje mylios – 6 000 žingsnių, sud. L. F. I. Orlichas, in: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 44–45.

¹⁷ Žr. 1790–1793 Trakų priemiesčio, Tauro kalno, Totorių, Lukiškių ir Užvingo planas, mastelis: dabartiniais matais 1:3840, sud. Laurynas Gucevičius ir karo topografijos mokiniai, in: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 40–41.

¹⁸ Pavyzdžiui, žr. 1793 Vilniaus miesto ir priemiesčių planas, mastelis 1 colis – 50 sieksnių (1:4200), sud. Fiodoras Chomentovskis (?); 1794 Vilniaus miesto ir apylinkių planas, sud. Fiodoras Chomentovskis, mastelis nenurodytas, in: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 50–51, 52–53.

¹⁹ Plačiau žr. I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 50.

savo užrašuose minėjo ir Rusijos kariuomenės kapitonas S. Tučkovas 1794-ųjų įvykių kontekste: „Šie apkasai prasideda prie jau minėtų skardžių, kurie aukštuma, vadinama Buofalo kalnu, nutįsę iki pat smėlėtos lygumos; ši driekėsi iki užmiestyje esančio viešojo namo, vadinamo Pogulianka, ir toliau iki Neries kranto.“²⁰ O 1794 m. F. Chomentovskio sudarytame plane „Poguliankos“ pastatą matome tarp dviejų gynybinių linijų²¹. Minėti šaltiniai rodo, kad smuklė tikrai egzistavo. Lenkų kalba sudarytuose dokumentuose ji vadinta „Hulanka“ arba „Pohulanka“, o rusų kalba – „Погулянка“ (Pogulianka). Ši forma plinta rusų kalba sudarytuose dokumentuose ir nusistovi XVIII–XIX a. sandūroje. Jau 1802 m. rusų kalba perrašytame (?) Vilniaus magistrato 1752–1791 m. koncesininkų sąrašė įrašyta nuo 1791 m. rugsėjo 19 d. Jono Milerio laikoma *austerija Pogulianka* (orig. rus. *аустерия Погулянка*)²².

Lenkų kalboje panašiu metu nusistovi forma „Pohulanka“: 1790–1794 m. inventoriuose ar posesijų sąrašuose dar rašoma „Hulanka“²³, o 1799 m. Gurių (?) palivarko ir Vilniaus priemiesčių (lenk. *Plan geometryczny Folwarku Podgurza [!] z Przedmieściami Miasta Wilna*)²⁴ bei 1799 m. moksleivio Jano Pi[...] sudarytame Vingio ir jo apylinkių²⁵ planuose – „Pohulanka“²⁶. Tokią formą matome 1835 m. Mykolo Balińskiego (*Michał Baliński*) „Statistiniame Vilniaus miesto aprašyme“²⁷ ir A. H. Kirkoro „Pasivaikščiojimuose“, kuriuose ir smuklė, ir priemiestis, ir gatvė vadinami „Pohulanka“: „Vėl Pohulanka. Toliau eidami didesniąja, medžiais apšodinta Pohulankos gatve užkardos link <...>. Čia kadaise stovėjo Pohulanka vadinamas namas su sodu, kuriame buvo smuklė.“²⁸ Abi formos („Pohulanka“ lenkų kalba ir „Pogulianka“ rusų kalba) cirkuliuoja iki 1940 m. miesto dokumentuose ir įvairiuose tekstuose. Bet iš kur toks slaviškos kilmės pavadinimas?

Neįprastas urbanonimas ir pavadinimo kaita

1887 m. lenkų kalba išleistame „Geografijos žodyno“ VIII tome įvardytos kelios dešimtys smuklių, pavadinimu „Pohulianka“, ir dvigubai tiek gyvenviečių²⁹, kurių visos buvo

²⁰ Записки Сергея Алексеевича Тучкова, 1908, с. 109.

²¹ 1794 Vilniaus miesto, priemiesčių ir apylinkių planas, mastelis: 1 colyje – 500 sieksnių (1:42000), sud. Fiodoras Chomentovskis, in: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 54–55.

²² 1802(?) Алфавитная ведомость лицам получившим консенсы из Виленского городского магистрата, in: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 725, l. 17v.

²³ Žr. 1795 Sesyjonalnie spisy wymiar domów obywatelskich, w mieście Wilnie podług wyż pokazancy schemy: z taxą, kopia, na czternastu arkuszach z kartami numerowanymi na obu stronach: których numerowanych stronik jest pięćdziesiąt sześć, in: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 347, l. 34v; Iki 1801 [Vilniaus posesijų sąrašas], in: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 567, l. 19.

²⁴ 1799 12 08 Juozapas Žakovičius, Motiejus Uselovičius. Gurių (?) palivarko ir Vilniaus priemiesčių plane (lenk. *Plan geometryczny Folwarku Podgurza [!] z Przedmieściami Miasta Wilna*), Biblioteka Narodowa (Warszawa), ZZK 6 401. Publikuotas: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė. *Vilniaus miesto planai*, p. 64–65.

²⁵ Žr. Jan Pi[...]. 1799 Mapa części Gruntów zwanych Józefatowa Dolina części Zakretu, i ogrodu Seminaryjskiego..., VUB, f. F23-154, <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000676526#000001>.

²⁶ Žr. 1799 Mapa części Gruntów zwanych Józefatowa Dolina części Zakretu, i ogrodu Seminaryjskiego..., sud. Jan Pi[...], in: VUB, f. F23-154.

²⁷ M. Baliński, 1835, s. 3.

²⁸ Žr. A. H. Kirkoras, 1991, p. 137; [A. H. Kirkor], 1859, s. 180.

²⁹ Žr. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., 1882, t. 3, s. 528–530.

dabartinių Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos valstybių teritorijose, susaistytose bendra Abiejų Tautų Respublikos politine ir kultūrine praeitimi. Šią įžvalgą dar labiau sustiprina XIX a. pabaigoje Latvijos Latgaloje, 7 varstai nuo Daugpilio, grafo Pliaterio-Zyberko dvare prie Dauguvos kranto įsikūręs Pohuliankos kurortas. Latgala 1561 m., subyrėjus Livonijos ordinui, tapo pavaldi Abiejų Tautų Respublikai ir pateko į lenkiškos kultūros įtaką. Daugpilio kurortas Pohulianka (1936 m. rajonas pervadintas į Mežciems) turėjo gydyklų (jose gydytos tokios lėtinės ligos kaip podagra, reumatas ir vadinamosios „moterų ligos“), du pensionus, poilsiautojų laisvalaikiui praturtinti buvo rengiami vaidinimai, orkestro koncertai, įrengta kėglinė, maudyklų³⁰. Lvivo Pohulianka, dar žinoma kaip Węglińskiego giria, buvo mėgstama miestiečių pasivaikščiojimų erdvė. Sykiu tai buvo priemiestis, kuriame gausu molio ir limonito iškasenų³¹. Gardino Pohulianka – apyribė (orig. rus. *урочище Погулянка*), pigaus būsto rajonas miesto pakraštyje, arti pramonės įmonių, apgyventas nepasiturinčių gyventojų³². Pohuliankos gyvenvietę turėjo ir Varšuva. Buvusio Pohuliankos kaimo centras dabar yra prie dabartinės *Rumiankova* gatvės. Vilniaus Pohulianka – tai miesto vakarinės dalies priemiestis, iki XIX a. pabaigos netankiai užstatytas, miestiečių pamėgta promenadų erdvė ir vieta, XVIII a. pabaigoje garsėjusi smuklėmis „Hulanka“.

„Hulanka“ – „Geografijos žodyne“ aiškinama kaip „gana dažnas gyvenviečių prie užeių pavadinimas, labiau paplitęs kaip Pohulanka“³³. Šiuo atveju priešdėlis „po“ turėjo žymėti vietą „šalia“ arba „prie“ „Hulankos“ – „Po-Hulanka“. Tikėtina, kad ir vilnietiška „Hulanka“ davė pavadinimą priemiesčiui. Tokios versijos 1910 m. išleistame „Vilniaus vadove“ laikėsi istorikas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys Władysławas Zahorskis: „XIX a. pradžioje ši vietovė gavo savo pavadinimą nuo restorano „Pohulanka“, kuris buvo įsikūręs už muitinės.“³⁴ Šią nuomonę 1937 m. vadove „Vilnius ir jo apylinkės“ kartojo A. Juškevičius ir J. Maceika: „Gatvės pavadinimas yra kilęs nuo restorano, kuris XIX a. pradžioje stovėjo šios gatvės gale.“³⁵ Tačiau 1960 m. J. Maceikos ir P. Gudyno išleistame „Vadove po Vilnių“ „Poguliankos vardas“ kildinamas iš „vilniečių mėgstamos pasivaikščiojimų vietos“³⁶. Kiek atsargesnė negausi dabartinė „vilnietiška“ istoriografija neatmeta abiejų versijų. Štai 2015 m. Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos darbuotojų parengtame gide „Pasižvalgymai po Vilnių“ rašoma: „Pavadinimas yra slaviškos kilmės, kilęs, greičiausiai, nuo rusų kalbos žodžio „гулять“ – vaikščioti, lėbauti, puotauti, „гулянка“ – vaikštytynės, puota.“³⁷ Libertas Klimka „Vilniaus istorijose“ yra rašęs: „<...> Slaviškos kilmės žodis, reiškiantis pasivaikščiojimą. Mat senojo Vilniaus miestelėnai laisvalaikį mielai leisdavo besidžiaugdami miestą supančios gamtos grožiu. <...> Beje, Vilniaus aštrialiežuviai ir sakydavo, kad ne iš pasivaikščio-

³⁰ Žr. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, 1898, с. 43.

³¹ Žr. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., 1887, t. 8, s. 530.

³² Žr. A. Ambrulevičiūtė, T. Voronič, D. Žiemelis, 2019, p. 200.

³³ Žr. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., 1882, t. 3, s. 207.

³⁴ Žr. W. Zahorski, 1910, s. 86.

³⁵ Žr. A. Juškevičius, J. Maceika [1938], 1991, p. 88.

³⁶ J. Maceika, P. Gudynas, 1960, p. 193.

³⁷ Žr. D. Dainienė, J. Lazauskaitė, G. Narbutaitė, N. Sisaitė, Z. Tiukšienė, 2015, p. 66.

jimų, o iš palėbavimų užmiesčio smuklėje, vėliau perstatytoje į restoraną, kilo gatvės pavadinimas. Žodis Pogulianka išties yra dviprasmiš...³⁸

Iš tiesų, ir lenkų, ir rusų kalbose žodis „hulać“ ir „гулять“ turi kelias reikšmes: pirma, „vaikščioti“, „vaikštytynės“; kitas tos pačios šaknies lenkiškas žodis „hulanka“ ar „pohulanka“ (sinonimai: „biesiada“, „libacja“, „szaleństwo“) ir rusiškas „гулянка“ (sinonimai: „пирушка“, „кутеж“, „попойка“) turi reikšmę „puotauti“, „pramogauti“, „mėgautis“, „ūžti“, „linksmintis“, „lėbauti“, „šėlti“, arba „puotavimas“, „lėbavimas“, „šėlsmas“ ir pan. Abi reikšmės atitinka Vilniaus Pohuliankos priemiesčio ypatumus, vis dėlto linkstama manyti, kad pavadinimas kilo nuo smuklės: mat Vilniaus planuose smuklė „Hulanka“, arba „Pohulanka“, žymėta 1790–1799 m., o viršutinė dabartinės J. Basanavičiaus gatvės terasa iki 1797 m. (bent jau miesto planuose) pavadinimo neturėjo. Nerasta ir dokumentų, kuriuose būtų minimas priemiestis Pohulianka iki 1797 metų.

1797–1799 m. planuose matome, ko gero, paskutinius įrašus, kurie fiksuoja smukles „Hulankas“, ir pirmuosius, kuriuose užfiksuotas priemiesčio pavadinimas³⁹. 1803 m. plane Pohuliankos priemiestyje nėra pažymėta nė viena smuklė „(Po)Hulanka“⁴⁰. Matyt, XVIII–XIX a. sandūroje priemiestyje, pradėtame vadinti „Pohulanka“, atsirado svarbesnių situacinių objektų. 1798 m. F. Chomentovskio Vilniaus plane prie dar nesusiformavusio Simono Konarskio gatvės ir Savanorių prospekto išsišakojimo matome pažymėtą „Stulpą“ (orig. rus. – *Столб*), „Smuklę“ (orig. rus. – *Корчма*) – arti dabartinių J. Basanavičiaus ir Jovaro gatvių, ir smuklę „Pogulianką“ (orig. rus. – *Погулянка*) – prie Jovaro ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio gatvių⁴¹. Tai leidžia daryti prielaidą, kad tarp 1794 ir 1799 m. „Hulanka“ prie dabartinės J. Basanavičiaus gatvės neteko situacinio objekto statuso nukonkuruota „Pohulankos“ prie M. K. Čiurlionio gatvės, o vietos situaciniu objektu galėjo tapti apie 1798 m. iškilęs „Stulpas“.

Plane pavaizduotas „Stulpas“ galėjo žymėti miesto ribą ir buvo puikus orientyras keleiviams, o didelė teritorija, XVIII–XIX a. sandūroje likusi be situacinio objekto, galėjo būti pavadinta atpažįstamu vardu – „Pohulianka“. XVIII–XIX a. sandūroje netoli „Stulpo“ pastatyta ir medinė sargybinė. Jos visų Rusijos imperijos miestų pakraščiuose statytos apie 1799–1800 metus. Pohuliankos sargybinė kariuomenės buvo apleista ir kurį laiką naudota kaip užkardas, prie kurio įvažiuojantieji į miestą galėjo susimokėti vartų ir grindinio mokesčius, čia galėjo būti rinktas ir akcizo mokestis. Sargybinėse budėję kareiviai turėjo užtikrinti gyventojų ir valstybės saugumą, o stulpai buvo reikalingi pakeliamiems užkardams įrengti⁴².

³⁸ Žr. L. Klimka, 2016, p. 127–128.

³⁹ Žr. 1797 Vilniaus miesto ir priemiesčių planas, mastelis 1 colis – 100 sieksnių (1:8400), sud. Fiodoras Chomentovskis (?); 1798 Vilniaus miesto ir apylinkių planas, mastelis 1 colis – 100 sieksnių (1:8400), sud. Fiodoras Chomentovskis, in: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 56–57, 60–61.

⁴⁰ 1803 Vilniaus miesto dalis už Trakų ir Vilniaus vartų, mastelis nenurodytas, sud. Ignotas Ablamovičius, in: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 174–175.

⁴¹ 1798 Vilniaus miesto ir apylinkių planas, mastelis nurodytas sieksniais: 1 colis – 100 sieksnių (1:8400), sud. Fiodoras Chomentovskis, in: I. Tamošiūnienė, B. R. Vitkauskienė, A. Žilevičiūtė, 2016, p. 60–61.

⁴² Žr. Buv. miesto muitinė. Vilnius, Basanavičiaus g. 44/43, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 250, l. 63. Publikuotas: D. Pocevičius, 2016, p. 230–232.

Priemiesčio ribos ir pavadinimų kaita

Pohuliankos priemiestis formavosi vakarinėje miesto dalyje prie magistralinio kelio į Trakus, Kauną, Gardiną, Varšuvą ir kitus Vakarų Europos miestus. Priemiestis, pasak A. Vinogradovo, ribojosi su Lukiškėmis⁴³ ir, pasak W. Zahorskiego, apėmė Velniakalnio, arba Boufalo (dab. Tauro) kalno teritoriją iki pat Neries⁴⁴, – tai būtų šiaurės vakarinė ir šiaurinė priemiesčio ribos, kurios juosė Tauro kalną dabartinių Pakalnės–Pamėnkalnio gatvių linija iki pat Pylimo gatvės.

Pylimo gatvės atkarpa tarp Jogailos–Pamėnkalnio–Islandijos sankritos ir Trakų vartų (buvę prie Pylimo, Trakų ir J. Basanavičiaus gatvių sankirtos) XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais tapo rytine Pohuliankos priemiesčio riba.

Iki tol teritorija už miesto sienos aplink Trakų vartus vadinta Trakų priemiesčiu (orig. lenk. *Przedmieście Trockie*)⁴⁵. Šis kūrėsi į vakarus nuo gynybinės sienos ir Trakų vartų, prie į aukštumą kylančio kelio į Trakus⁴⁶. Tačiau, praėjus kuriam laikui nuo 1800–1805 m., kai Lietuvos civilinio gubernatoriaus Ivano Fryzelio ir generalgubernatoriaus Boriso Lassi (*Franz Moritz von Lacy*) iniciatyva buvo išardyta miesto siena ir vartai⁴⁷, „Trakų priemiesčio“ urbanonimą ėmė stelbti populiarėjantis „Pohuliankos“ pavadinimas: *Trakų priemiestyje, vadintame Pohulianka* (orig. rus. *на Трокском форштате, называемом Погулянка*)⁴⁸, – 1825 m. rašyta Vilniaus policmeisterio pranešime civiliniam gubernatoriui Petruui Gornui.

Galiausiai Pohuliankos priemiestis nuo miesto sargybinės prie dabartinio S. Konarskio gatvės ir Savanorių prospekto išsišakojimo „plito“ žemyn Pylimo gatvės link. Pagal tai, kaip A. Kirkoras viename savo „Vadovų“ aprašo priemiesčio ribas: „Pohulianka tęsėsi nuo grafo Tiškevičiaus rūmų Trakų gatvėje iki Pohuliankos sargybinės, apėmė gyvenamuosius namus ir smuklę, dvi gatves, sodą ir evangelikų kapines“, – galima teigti, kad XIX a. penktuoju–šeštuoju dešimtmečiais rytinė Pohuliankos riba prie Pylimo gatvės jau buvo nusistovėjusi⁴⁹. Panašiu metu panašiai aprašė ribą ir Vladislovas Sirokomlė (*Władysław Syrokomla*): „Nuo Trakų gatvės pabaigos ir jos sankryžos su Malkų turgumi ir Uosto gatve [dab. Pylimo g.]⁵⁰ prasideda Pohuliankos priemiestis, susidedantis iš kelių mūrinių ir medinių namų, kurių skaičius šiuo metu pradeda augti.“⁵¹ Vis dėlto kartografinėje atmintyje ir Trakų, ir Vingrių priemiesčiai išliko dar ir Pirmojo pasaulinio karo metais⁵².

⁴³ Žr. A. A. Виноградов, 1904, c. 11.

⁴⁴ Žr. W. Zahorski, 1910, s. 86.

⁴⁵ Žr. 1790 Schemma do opisania obszerności Miasta Wilna, in: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 317, l. 306.

⁴⁶ Žr. 2020 01 08 Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktas Nr. KPD-VL-1301/2, p. 5. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/User/Downloads/Aktas_KPDVL13012-2.pdf [žr. 2023 08 26].

⁴⁷ Žr. V. Merkys, 1959, p. 210–211.

⁴⁸ Žr. 1825 09 22 Копия донесения Виленского полицмейстера от 15 сентября Виленскому гражданскому губернатору, действительному статскому советнику Горну, in: LVIA, f. 937, ap. 1, b. 665, l. 90v.

⁴⁹ Žr. A. H. Kirkor, 1862, s. 45.

⁵⁰ Kurį laiką dabartinės J. Jasinskio, Pamėnkalnio ir Pylimo gatvės vadintos Uosto gatve.

⁵¹ Žr. W. Syrokomla, 1857, s. 14.

⁵² Pavyzdžiui, žr.: Plan miasta Wilna i ego okolic 1890 r., skala: 1 cal ang. = 180 sążniom, in: A. H. Kirkor, 1889; Plan der Stadt Wilna. Wilna im Januar 1916, mařstab: 1 : 12500.

Pagal 1840 m. planą pietinę Pohuliankos ribą brėžtume ties *Naujojo Miesto* (orig. rus. *Новый город*) priemiesčiu, kuris formavosi prie Senojo Trakų kelio (dab. Naugarduko g.)⁵³. 1862 m. plane pietinė riba pasislinko iki A. Vivulskio (buv. Tambovo) gatvės, o erdvė tarp A. Vivulskio ir Naugarduko bei Pylimo ir Muitinės gatvių pažymėta kaip Vingriai (orig. lenk. *Węгры*)⁵⁴. 1916 ir 1928 m. planuose ši erdvė pažymėta kaip Trakų galas (orig. vok. *Troki Teil*, orig. lenk. *Trocki Koniec*)⁵⁵. Už Vingrių prasidėjo Naujamiestis: „Tarp Pohuliankos ir Šv. Stepono priemiesčių yra Vingrių šaltinis ir Naujamiestio dalis.“⁵⁶ Todėl 1866, 1889, 1898, 1916 ir 1928 m. planuose Pohuliankos pietinę ribą brėžtume įkypai tarp A. Vivulskio ir T. Ševčenkos gatvių, nuo Pylimo gatvės pro Vingrių šaltinius kylant Šaltinių gatve (orig. vok. *Quellen Gasse*, orig. lenk. *ul. Zdrojowa*) A. Vivulskio gatvės link⁵⁷. Patvirtinimą, kad tarpukariu A. Vivulskio gatvė laikyta Pohulianka, randame kunigo Valerijono Meištovičiaus (*Walerian Meysztowicz*) atsiminimuose. Epizode apie gatvėje 1939 m. statomą Šv. Jėzaus širdies bažnyčią kunigas rašė: „Šiandien [minimas 1939 m. rugsėjo 17–spalio 10 d. laikotarpis, kai Vilnių užėmė sovietai – A. A.] nebaigta, šiaip ne taip kažkoku stogu uždengta Pohuliankos bažnyčia, atrodo, yra viena iš trijų ar keturių Vilniuje veikiančių bažnyčių.“⁵⁸

Pietvakarių ir vakarų ribas padėjo nustatyti informacija, pateikta 1891 m. Vilhelmo Zalkindo disertacijoje ir jos pagrindu 1892 m. sudarytoje Vilniaus apybraižoje. Čia rašyta, kad iš pietvakarių Pohulianka ribojosi su Vilkpėde⁵⁹, o vakarinė riba ėjo „apie 6 varstus palei Nerį prie Panerių kalvų papėdės“⁶⁰. Tačiau 1898 m. plane Pohuliankos vakarinė riba ėjo ties Vingio parku tarp dabartinių K. Donelaičio ir Beržyno gatvių ir toliau maisto atsargų sandėlių (dabartinių Konarskio g. 2, Savanorių pr. 1, 5 namų vietoje) bei duonos kepyklos ir grūdų malūno⁶¹ (išlikęs tik šio komplekso sandėlių pastatas Savanorių pr. 8) link. Tokia ji buvo ir Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse⁶². Tad Pohulian-

⁵³ Žr. 1840 План города Вильны в 1840 году, mastelis nenurodytas. Prieiga per internetą: <https://hub.arcgis.com/maps/c872f6b8426943a3a3e317d2b2971bf4/explore> [žr. 2023 09 30]; 1866 План города Вильны, масштаб: 1 : 4200, чертил и рисовал Р. Тимофеев, in: Biblioteka Narodowa, ZZK 8 170.

⁵⁴ Žr. 1862 Plan miasta Wilna, mastelis nenurodytas, in: Biblioteka Narodowa, sygn. ZZK 8 952.

⁵⁵ 1916 01 Plan der Stadt Wilna, maßstab: 1 : 12500; 1928 Plan Wilna, skala: 1 : 5000.

⁵⁶ Žr. A. H. Kirkor, 1862, s. 45.

⁵⁷ Palyginimui žr. 1866 План города Вильны, масштаб: 1 : 4200, чертил и рисовал Р. Тимофеев, in: Biblioteka Narodowa, ZZK 8 170; 1890 Plan miasta Wilna i ego okolic, skala: 1 cal ang. = 180 sążniom, in: A. H. Kirkor, 1889; 1898 План-путеводитель по городу Вильне с показанием казенных и общественных зданий, храмов, садов и пр. составленный по новейшим сведениям, масштаб: 120 саж. в 1 англ. дюйм, сост. С. К. Янковский и Гаевский, in: LVIA, f. 937, ap. 1, b. 9402, l. 13; 1916 01 Plan der Stadt Wilna, maßstab: 1 : 12500; 1928 Plan Wilna, skala: 1 : 5000.

⁵⁸ Žr. W. Meysztowicz, 2004, p. 236.

⁵⁹ Žr. В. Залькинд, 1891, с. 23; В. С. Залькинд, 1892.

⁶⁰ Žr. Краткий очерк местоположения и внешнего благоустройства г. Вильны, in: Памятная книжка Виленской губернии на 1892 год, ч. II, с. 112, 113.

⁶¹ Žr. 1898 План-путеводитель по городу Вильне с показанием казенных и общественных зданий, храмов, садов и пр. составленный по новейшим сведениям, масштаб: 120 саж. в 1 англ. дюйм, сост. С. К. Янковский и Гаевский, in: LVIA, f. 937, ap. 1, b. 9402, l. 13.

⁶² Žr., ravyzdžiui, 1901 12 31 Рапорт и. об. уездного землемера Виленской губернии младшего землемера 2 разряда межевой канцелярии Трунева, in: LVIA, f. 526, ap. 1, b. 2919, l. 13. Taip pat žr. 1912 03 15 Объявление Виленской городской управы, in: LVIA, f. 938, ap. 2, b. 2649, l. 4.

kos vakarinę ribą brėžtume tarp K. Donelaičio ir Beržyno gatvių, pratęsdami liniją pro dabartinius Konarskio g. 2 ir Savanorių pr. 8 pastatus iki A. Vivulskio gatvės.

1916 ir 1928 m. planuose matome pasikeitusią šiaurinę Pohuliankos ribą: erdvė tarp Pamėnkalnio–Pylimo ir K. Kalinausko–M. K. Čiurlionio gatvių pavadinta „Boufalo kalnu“ (orig. vok. *Boufal Berg*, orig. lenk. *Góra Bouffalowa*, dabar – Tauro kalnas, arba Taurakalnis). Pohulianka vadinta erdvė tarp K. Kalinausko, M. K. Čiurlionio ir A. Vivulskio gatvių su pagrindine J. Basanavičiaus gatve⁶³. 1937 m. „Boufalo kalno“ ribos nesikeitė, bet erdvė tarp Pylimo ir Mindaugo gatvių buvo priskirta Vidurmiesčiui (orig. lenk. *Śródmieście*). Šio rytinė riba ėjo Vokiečių–Vilniaus gatvėmis. Trakų priemiestis, arba „Trakų galas“, pasislinko už Mindaugo gatvės Savanorių prospekto link⁶⁴.

1938 m. plane didelis Pohuliankos priemiestis buvo padalintas į dvi, topografiškai tarsi atskiras, dalis: Tauro kalno šlaito šiaurinė dalis tarp Pamėnkalnio–Pylimo ir K. Kalinausko–M. K. Čiurlionio gatvių ir toliau vadinta „Góra Bouffalowa“, teritorija tarp K. Kalinausko–M. K. Čiurlionio, J. Basanavičiaus ir A. Vivulskio gatvių – Pohulianka (orig. lenk. – *Pohulanka*), tarp A. Vivulskio gatvės ir geležinkelio linijos išsidėstęs Naujamiestis nepažymėtas⁶⁵.

1939 m., Lietuvai atgavus Vilnių, pradėta lietuvinti ir keisti gatvių, kartu ir priemiesčių, pavadinimus. Pavadinimų kaitos kontekste ir iki galutinio oficialaus naujų urbanonių pripažinimo Vilniaus planus galima vertinti tik kompleksiskai. Tai puikiai iliustruoja trys 1940 m. skirtingų leidėjų spausdinti planai. Viename (leidėjas nežinomas) 1940 m. plane naujai įvestas pavadinimas „Tauro kalnai“, o Pohulianka ir Naujamiestis nepažymėti⁶⁶. Kitame Pohuliankos priemiestis neturi vardo, „Tauro kalnams“ grąžintas „Boufalo kalno“ pavadinimas, o „Naujamiestis“ pažymėtas arčiau dabartinės „Vilkpėdės“ ribos⁶⁷. Užtat Kauno topografijos skyriaus plane sulietuvinatas „Boufalo kalnas“ gavo „Taurakalnio“ vardą, teritorija tarp K. Kalinausko–M. K. Čiurlionio ir J. Basanavičiaus gatvių pavadinta „Kalniškės“, o likusi teritorija už A. Vivulskio gatvės, reikia suprasti, priskirta Naujamiestiui⁶⁸. 1942 m. plane „Kalniškių“ nebeliko, o J. Basanavičiaus gatvė tapo Taurakalnį ir Naujamiestį skiriančia riba⁶⁹.

1944 m. Lietuvą vėl okupavus sovietams, atkurtas pirmosios sovietinės okupacijos metų (1940–1941) administracinis suskirstymas į keturis didelius rajonus, kurių kiekvienas turėjo mikrorajonus: Lenino rajonas apėmė centrinę ir rytinę miesto dalis

⁶³ 1916 01 Plan der Stadt Wilna, maßstab: 1 : 12500; 1928 Plan Wilna, skala: 1 : 5000.

⁶⁴ 1937 Plan miasta Wilna, skala: 1 : 12500, 1937(?).

⁶⁵ 1938 (?) Vilniaus miesto su priemiesčiais planai [XX a. 3–4 dešimtmetis], in: VRVA, f. 1171, ap. 2, b. 87, l. 17.

⁶⁶ [1940] Vilniaus miesto planas, mastelis 1 : 15000, in: LMAVB, <<https://hub.arcgis.com/maps/4ad06854a2904829be730c8d646cd89d/explorer?location=54.680741%2C25.291596%2C13.61>>, [2023 09 01].

⁶⁷ [1940] Vilniaus miesto planas, mastelis 1 : 15000. [Kaunas]: [Spaudos fondas], in LMAVB, <<https://elibrary.mab.lt/handle/1/4055>>, [2023 09 01].

⁶⁸ 1940 Vilnius miesto planas, mastelis 1 : 12500. Kaunas: Karo topografinio skyriaus leidinys, 1940, in: LMAVB, <<https://hub.arcgis.com/maps/cefac8daa292457ea4184abdd702a7d7/explorer?location=54.700475%2C25.243368%2C14.96>>, [2023 09 01].

⁶⁹ 1942 Vilniaus miesto planas = Plan der Stadt Wilna / Vilniaus miesto savivaldybė. Statybos valdyba, mastelis 1:15000, in: LMAVB, <<https://elibrary.mab.lt/handle/1/4725>>, [2023 09 01].

(Senamiestį, Užupį, Antakalnį), Dzeržinskio rajonas (1957 m. sujungtas su Lenino rajonu) – šiaurės vakarų ir šiaurinę dalis (Žvėryną, Saltoniškes, Šnipiškes), Stalino rajonas (nuo 1961 m. – Spalio) – centrinę miesto dalį (dabartinį Naujamiestį iki Vilkpėdės), Tarybų rajonas – pietinę miesto dalį (dalį Naujamiesčio ties Geležinkelio stoties rajonu, Naujininkus, Rasas, Paupį, Liepkalnį)⁷⁰. Naujajame skirstyme, stambinant erdves, Pohuliankos „mikrorajoną“ nebuvo numatyta atkurti, o galutinai iš kartografinės atminties Pohulianka išnyko kartu su miestą palikusiais senbuviais: Antrojo pasaulinio karo metu dauguma Vilniaus žydų buvo nužudyti Paneriuose⁷¹ arba emigravo po karo, o per 15 pokario metų iš Vilniaus perkelta apie 87 tūkst. lenkų⁷². 1951 m. duomenys rodo visiškai pasikeitus miesto gyventojų bendruomenę: rusų etninė grupė (daugiausia atvykėliai iš Sovietų Sąjungos) sudarė 33 proc. visų Vilniaus gyventojų, lenkai – 21 proc., lietuviai, daugiausia persikėlėliai, naujakuriai iš agrarinių Lietuvos vietovių ir miestelių, – 25 proc., žydų, taip pat daugiausia atvykusių iš SSRS, buvo 9 procentai⁷³. Ši besikurianti „naujųjų vilniečių“ heterogeniška bendruomenė bendrai ir kiekviena jos grupė atskirai kūrė savo emocijų ryšį su miestu.

Išvados

Urbanonimai ir oikonimai „Hulanka“, arba „Pohulanka“, plito dabartinių Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos valstybių teritorijose, susaistytose bendra Abiejų Tautų Respublikos politine ir kultūrine praeitimi. „Hulankomis“, arba „Pohulankomis“, vadinotos gyvenvietės, įsikūrusios šalia smuklės, arba netoli miestų įsikūrusios, gyventojų pamėgtos, paprastai miškingos ir gamtos grožiu patrauklios užmiesčio poilsiavietės, ir pasivaikščiøjimams (promenadams) tinkamos erdvės. Diskusijoje dėl vilnietiškos „Pohulankos“ urbanonimo kilmės abi versijos iki šiol gyvos ir populiarios. Visgi būtent smuklė „Hulanka“ – svarbus XVIII a. pabaigos vietos situacinis objektas – davė pavadinimą priemiesčiui.

Po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo 1795 m. greta lenkų kalbai įprastų pavadinimų „Hulanka“, arba „Pohulanka“, plito rusų kalbai priimtinesnė forma „Pogulian-

⁷⁰ Žr. Vilniaus miesto teritorija šeštojo dešimtmečio pradžioje. Planas, in: LCVA, f. R-758, ap. 4, b. 330, l. 59. Publikuotas: V. Stravinskienė, „Vilniaus miesto erdvinė plėtra 1944–1989 m.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2021/2, Vilnius, 2021, p. 121, 124.

⁷¹ 1941–1944 m. Paneriuose buvo sušaudyta apie 55 000 žydų ir apie 25 000 kitų tautybių žmonių. Žr. *Nusikaltimų pėdsakai neišnyksta*, 2021, p. 42–44.

⁷² Iki Antrojo pasaulinio karo Vilniuje galėjo gyventi apie 60 000 žydų, o karo pabaigos sulaukė 2 000–3 000 Vilniaus žydų. Iki karo lenkų galėjo gyventi apie 138 tūkst., iš jų žuvo Paneriuose apie 1 500–2 000, o 1944–1947 ir 1955–1959 m. iš Vilniaus perkelti 87 718 lenkų, 1 859 žydai, 17 kitų tautybių gyventojų. Žr. V. Stravinskienė, 2023, p. 98, 115. 138 tūkst. lenkų ir 60 tūkst. žydų – tai skaičiai, apskaičiuoti pagal 1940 m. gyventojų prieaugio procentą. 1940 m. bendras gyventojų skaičius siekė 209 442. Šiam skaičiui proporcingai taikomi 1931 m. (paskutinį kartą) Lenkijos Respublikos statistikoje pateikti Vilniaus gyventojų pagal tautybes duomenys su išlyga, kad proporcija išliko stabili. 1931 m. lenkų Vilniuje buvo 65,94 proc., žydų – 28,24 proc., rusų – 3,77 proc., baltarusių – 0,8 proc., lietuvių – 0,73 proc., vokiečių – 0,28 proc., kitų – 0,24 procento. Žr. *Rocznik Statystyczny Wilna 1931*, s. 10; Lietuvos statistikos metraštis 1939 metams, t. 12, p. 14.

⁷³ 1951 m. rusų buvo 59 748, lietuvių – 45 265, lenkų – 37 747, žydų – 15 505, baltarusių – 12 589, ukrainiečių – 7 213, kitų – 1266, iš viso 179 333 gyventojai. Žr. V. Stravinskienė, 2010, p. 149.

ka“. Pohuliankos priemiesčio pavadinimas, kartografijoje atsiradęs XVIII–XIX a. sandūroje, išliko iki 1940 m., o galutinai išnyko po Antrojo pasaulinio karo, pasikeitus miesto gyventojams.

Pohuliankos priemiestis formavosi vakarinėje miesto dalyje prie magistralinio kelio į Trakus, Kauną, Gardiną, Varšuvą ir kitus Vakarų Europos miestus. Vakaruose priemiesčio riba ėjo tarp K. Donelaičio ir Beržyno gatvių iki dabartinių Konarskio g. 2 ir Savanorių pr. 8 pastatų ir toliau A. Vīvulskio gatvės link. Šiaurės vakarinė ir šiaurinė riba ėjo ties Tauro kalno šlaitu Pakalnės–Pamėnkalnio gatvėmis iki Pylimo gatvės, kuri buvo rytinė Pohuliankos riba. Ji tęsėsi iki Vingrių šaltinių. Pietinė riba ėjo už J. Basanavičiaus gatvės pietinės pusės namų fasadų pro Vingrių šaltinius, taku, XX a. pradžioje vadintu Šaltinių gatve, A. Vīvulskio gatvės link ir toliau iki grūdų sandėlių, duonos kepyklos ir grūdų malūno (išlikęs tik šio komplekso sandėlių pastatas Savanorių pr. 8). 1940 m. Pohuliankos pavadinimas iš miesto planų pradėtas „stumti“. 1942 m. plane J. Basanavičiaus gatvė tapo Taurakalnį ir Naujamiestį skiriančia riba. Tačiau miestiečių kartografinėje atmintyje „Pohuliankos“ neliko po Antrojo pasaulinio karo, pasikeitus gyventojams.

Bibliografija

- Ambrulevičiūtė A., 2015 – Aelita Ambrulevičiūtė, „Buitinių patogumų pokyčiai Vilniaus pirklių namuose XIX a. antroje pusėje“, in: *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 4 (102), p. 239–259.
- Ambrulevičiūtė A., Drėmaitė M., Polkaitė-Petkevičienė G., 2022 – Aelita Ambrulevičiūtė, Marija Drėmaitė, Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, *Vilniaus gyvenamosios infrastruktūros modernėjimas ir miesto plėtra 1870–1940 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022.
- Ambrulevičiūtė A., Voronič T., Žiemelis D., 2019 – Aelita Ambrulevičiūtė, Tatjana Voronič, Darius Žiemelis, *Modernėjantys Vilnius, Kaunas, Gardinas. Miestų plėtra ir sanitarinės infrastruktūros pokyčiai 1870–1914 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
- Baliński M., 1835 – Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1835.
- Baužienė M., 2012 – Morta Baužienė, *Pasižvalgymas po senojo Vilniaus mūrus*, Vilnius: Savastis, 2012.
- Byševska L., 2008 – Liudvika Byševska, *1786 metų kelionės į Vilnių dienoraštis = Žurnal podróży do Wilna z roku 1786*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008, p. 88–89, 143–144.
- Butvilaitė R., 2020 – Rasa Butvilaitė, „Tarpukario Vilniaus visuomeniniai pastatai: institucijų, funkcijų ir architektūros įvairovė“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis 98. Tarpukario Vilnius: dailės ir architektūros pavidalai 1919–1939 metais*, sud. A. Andriulytė, 2020, t. 98, p. 180–211.
- Čaplinskas A. R., 2010 – Antanas Rimvydas Čaplinskas, *Vilniaus istorija: legendos ir tikrovė*, Vilnius: Charibdė, 2010.
- Dainienė D., Lazauskaitė J., Narbutaitė G., Sisaitė N., Tiukšienė Z., 20015 – Danguolė Dainienė, Jurgita Lazauskaitė, Giedrė Narbutaitė, Nijolė Sisaitė, Zita Tiukšienė, *Pasižvalgymai po Vilnių. Miesto mikrorajonai*, sud. Zita Tiukšienė, Nijolė Sisaitė, Vilnius: Versus aureus, 2015.
- Dijokienė D., 2006 – Dalia Dijokienė, Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2006, t. XXX, Nr. 2, p. 78–86.
- Drėma V., 1991 – Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Mintis, 1991.
- Juškevičius A., Maceika J., 1991 – Adomas Juškevičius, Juozas Maceika [1938], *Vilnius ir jo apylinkės*, 3-iasis (fotografuotinis) leidimas, Vilnius: Mintis, 1991.
- Klimka L., 2016 – Libertas Klimka, *Rimos, juokingos ir graudžios senojo Vilniaus istorijos*, Vilnius: Žara, 2016.
- Kirkoras A. H., 1991 – Adomas Honoris Kirkoras [1859], *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, vertė Kazys Uscila, Vilnius: Mintis, 1991.

- [Kirkor A. H.], 1856 – [A. H. Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach przez Jana ze Śliwina*, [Wilno]: drukarnia A. Marcinowskiego, 1856, s. 136.
- [Kirkor A. H.], 1859 – [A. H. Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach przez Jana ze Śliwnia*, Wydanie drugie, poprawne, dopiskami uzupełnione i planem miasta ozdobione, Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, 1859.
- Kirkor A. H., 1862 – A. H. Kirkor, *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Peterburga i Rygi oraz do granic na Kowno i Warszawę. Z planem, widokami Wilna i mappą kolej żelaznych*, Wilno: druk. A. H. Kirkora, 1862.
- Kirkor A. H., 1889 – A. H. Kirkor, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach: z wykazaniem historycznym najbliższych stacyj kolei żelaznych*, Wilno: J. Zawadzki, 1889.
- Lakačauskaitė-Kaminskienė R. – Regina Lakačauskaitė-Kaminskienė, „Buities modernizacija Lietuvoje XX a.: modernizacijos skatinimo kampanijos viešojoje erdvėje“, *Menotyra*, 2011, t. 18, Nr. 4, p. 291–307.
- Lakačauskaitė-Kaminskienė R. – Regina Lakačauskaitė-Kaminskienė, *Miestiečio gyvenamosios erdvės modernizacija XX a. Du atvejai: tarpukario Kaunas ir sovietinis Vilnius*: daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Lietuvos statistikos metraštis 1939 metams*, 1940 – *Lietuvos statistikos metraštis 1939 metams*, Vilnius, 1940, t. 12, p. 14.
- Lukšionytė-Tolvaišienė N., 2000 – Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, „Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje“, in: *Acta Academiae Artium Vilmensis*, t. 18, Vilnius, 2000.
- Maceika J., Gudynas P. – J. Maceika, P. Gudynas, „Vadovas po Vilnių“, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
- Meysztowicz W., 2004 – Walerian Meysztowicz, *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*, ketvirtas leidimas, Vilnius: Aidai, 2004.
- Merkys V., 1959 – Vytautas Merkys, „Vilniaus miesto gynybiniai įtvirtinimai 1503–1805 metais“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1959, t. 2, p. 193–213.
- Nusikaltimų pėdsakai neišnyksta*, 2021 – *Nusikaltimų pėdsakai neišnyksta. Masinės žudynės Panerių miške 1941–1944 metais*, sud. S. Sarcevičius, S. Stasiulis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Optimizmo architektūra*, 2018 – *Optimizmo architektūra. Kauno fenomenas 1918–1940*, sud. M. Drėmaitė, Vilnius: Lapas, 2018.
- Paškauskas J., 2018 – Juozapas Paškauskas, „Ištuštėjantis miestas: dačios XIX a. pabaigos–XX a. pradžios vilniečių gyvenime“, in: *Pasakojimai apie Vilnių ir vilniečius*, sud. Zita Medišauskienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 169–195.
- Pocevičius D., 2016 – Darius Pocevičius, *100 istorinių Vilniaus relikty*, Vilnius: Kitos knygos, 2016.
- Rocznik Statystyczny Wilna 1931, 1933 – Rocznik Statystyczny Wilna 1931*, Wilno: Kresowej druk. w Wilnie, 1933.
- Syrokomla W., 1857 – Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, Wilno: nakładem księgarza A. Assa, 1857.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 1882 – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, t. 3, 1882.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 1887 – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1887, t. 8.
- Stravinskienė V., 2009 – Vitalija Stravinskienė, „Migracijos procesų poveikis Vilniaus miesto gyventojų etniniams demografiniams pokyčiams 1944–1959 metais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2009 metai, 2, Vilnius, 2010, p. 133–152.
- Stravinskienė V., 2023 – Vitalija Stravinskienė, *Migruojantis Vilnius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023.
- Stravinskienė V., 2015 – Vitalija Stravinskienė, „The Territorial Expansion of Vilnius: Plans and Their Realisation (1916–1940)“, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2015, vol. 20, p. 127–150.
- Stravinskienė V., 2012 – Vitalija Stravinskienė, „Vilniaus miesto erdvinė plėtra 1944–1989 m.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2021/2, Vilnius, 2021, p. 119–135.

- Šarūnas T., 2021 – Tadas Šarūnas, *Pleasures and Pains of a Changing City: Housing Choices and Symbolic Violence in Central Vilnius*: Doctoral Dissertation, Social sciences, Sociology (S 005), Vilnius University: Vilniaus universiteto leidykla, 2021.
- Tamošiūnienė I., Vitkauskienė B. R., Žilevičiūtė A., 2016 – Ingrida Tamošiūnienė, Birutė Rūta Vitkauskienė, Aušrinė Žilevičiūtė, *Vilniaus miesto planai*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016.
- Zemlickas G., 2009 – Gediminas Zemlickas, „Baltieji stulpai: Vilniaus istorinės atminties ženklas“, in: *Mokslas Lietuva*, 2009 m. kovo 15 d., Nr. 5 (405), p. 2–3, 12–13. Prieiga per internetą: <http://mokslolietuva.lt/numeriu-archyvas/2009/Mokslas_Lietuva_2009_05.pdf> [žr. 2023 10 01].
- Zahorski W., 1910 – Dr. Władysław Zahorski, *Przewodnik po Wilnie*, Wilna: Nakładem księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1910.
- Виноградов А. А., 1904 – Александр Александрович Виноградов, *Путеводитель по городу Вильня и его окрестностям. С 50 рисунками и новейшим планом, составленным по высочайше подтвержденному в 2-х частях*, Вильна: тип. Штаба Виленского военного округа, 1904.
- [Vinogradov A. A., 1904 – Aleksandr Aleksandrovich Vinogradov, *Putevoditel' po gorodu Vil'nya i ego okrestnostyam. S 50 risunkami i novejschim planom, sostavlennym po vysochajshe konfirmovannomu v 2-h chastyah*, Vil'na: tip. Shtaba Vilenskogo voennogo okruga, 1904.]
- Zapiski Sergeya Alekseevicha Tuchkova*, 1908 – *Zapiski Sergeya Alekseevicha Tuchkova*, под ред. и вступительной статьёю К. А. Военского, С.-Петербург: типо-литогр. Т-ва «Свет», 1908.
- [*Zapiski Sergeya Alekseevicha Tuchkova*, 1908 – *Zapiski Sergeya Alekseevicha Tuchkova*, под ред. и вступитель'noj stat'eju K. A. Voenskogo, S.-Peterburg: tipo-litogr. T-va «Svet», 1908.]
- Пашкаускас Ю., 2015 – Juozas Pashkauskas, «Частное пространство как индикатор социально-экономических изменений в конце XIX века», in: *Социальные группы и их влияние на развитие общества в XVI–XIX веках = Grupy społeczne i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*, сост. Т. Байрашаускайте, Вильнюс: Lietuvos istorijos institutas, 2015, с. 343–362.
- [Pashkauskas Yu., 2015 – Juozas Pashkauskas, «Chastnoe prostranstvo kak indikator social'no-ekonomicheskikh izmenenij v konce XIX veka», in: *Social'nye grupy i ih vliyanie na razvitie obshchestva v XVI–XIX vekah = Grupy społeczne i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*, sost. T. Bajrashauskajte, Vil'nyus: Lietuvos istorijos institutas, 2015, с. 343–362.]
- Залькинд В., 1891 – Вильгельм Залькинд, *Опыт медико-топографического описания города Вильны. Диссертация на степень доктора медицины Вильгельма Залькинда*, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, Большая улица, собственный дом, № 88, 1891.
- [Zal'kind V., 1891 – Vil'gel'm Zal'kind, *Opyt mediko-topograficheskogo opisaniya goroda Vil'ny. Dissertaciya na stepen' doktora mediciny Vil'gel'ma Zal'kinda*, Vil'na: Tipografiya A. G. Syrkina, Bol'shaya ulica, sobstvennyj dom, № 88, 1891.]
- Залькинд В. С., 1892 – Вильгельм Сигизмундович Залькинд, „Опыт медико-топографического описания г. Вильны. Краткий очерк местоположения и внешнего благоустройства г. Вильны“, in: *Памятная книжка Виленской губернии на 1892 год*, ч. II, с. 112–117.
- [Zal'kind V. S., 1892 – Vil'gel'm Sigizmundovich Zal'kind, „Opyt mediko-topograficheskogo opisaniya g. Vil'ny. Kratkij ocherk mestopolozheniya i vneshnego blagoustrojstva g. Vil'ny“, in: *Pamyatnaya knizhka Vilenskoj gubernii na 1892 god*, ch. II, s. 112–117.]
- Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, 1898 – *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, изд. Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (С.-Петербург), С.-Петербург: типо-лит. И. А. Ефрона, том XXIV (47), 1898.
- [*Enciklopedicheskij slovar' Brokgauza i Efrona*, 1898 – *Enciklopedicheskij slovar' Brokgauza i Efrona*, izd. F. A. Brokgauz (Lejpcig), I. A. Efron (S.-Peterburg), S.-Peterburg: tipo-lit. I. A. Efrona, tom XXIV (47), 1898.]